

باسمه تعالی

راهکارهای ترویج الگوی معنوی نسبت به زنان جامعه اسلامی

استاد راهنما

جناب دکتر علیرضا حیدری نسب

نویسندگان

لیلا خلیلی (نویسنده مسئول)

سمانه تنها

زینب میر

سمیه زنگنه

موسسه آموزش عالی حوزوی نرجس (س) زاهدان

چکیده

از آنجا که جریان‌های معنویت‌گرایی بسیار متنوعی در جهان پدید آمده و به حریم فرهنگی ما وارد می‌شود لذا ضرورت ایجاد می‌نماید که تعالیم اسلامی که هدف این پژوهش نیز می‌باشند؛ مورد توجه قرار گیرند و زنان از آنجا که یکی از مقاصد تهاجم فرهنگی می‌باشند؛ می‌توانند با تزکیه نفس، در یک جامعه اسلامی الگو قرار گیرند و الگوهای معنوی را چه در بعد اعتقادی، رفتاری و اخلاقی در خانواده و جامعه اسلامی و حتی در بین زنان غیرمسلمان رواج دهند. گاهی این الگوها می‌توانند شناخت اضداد باشند و گاهی تمثیل و داستان و تخیل و بکارگیری واجبات دینی و دستوره‌های اسلام. همچنین تاکید بر سلامت معنوی و ایمانی زن است که بتواند الگو شود. لذا سعی شد با استفاده از روش کتابخانه‌ای و فیش‌برداری به صورت توصیفی-تحلیلی به این نتیجه رسید که زن با ایمان می‌تواند مربی یک جامعه اسلامی باشد و تمامی نکات و آموزه‌های تربیتی-اخلاقی را بعنوان الگو رواج دهد.

کلید واژه‌ها: الگو، اسوه، قدوه، معنوی، زن.

۱- مقدمه

قلمرو روش الگویی از زوایای گوناگون از جمله محیط تربیتی، کثرت و تعدد الگوها، رایج بودن آن در سرتاسر زندگی انسان و کارآیی آن در همه امور زندگی قابل بحث است.

روش الگویی، برخلاف برخی روش‌ها، که در محیط یا مقطع سنی خاصی کاربرد دارند، در محیط‌ها و مقاطع سنی مختلف قابل استفاده و ثمربخش است و به دلیل همین وسعت دامنه کاربرد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

بخش مهمی از آنچه فرد یاد می‌گیرد، از طریق تقلید یا الگوبرداری به دست می‌آید. به گفته آلبرت بندورا، یکی از نظریه‌پردازان یادگیری اجتماعی، نوعا یادگیری انسان از راه مشاهده پیامدهای رفتار سرمشق یا الگو حاصل می‌شود و از آن جا که انسان به طور دایم در معرض تجارب گوناگون الگوبرداری قرار می‌گیرد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که غالب اصول و قواعدی که رفتار انسان را هدایت می‌کنند، از چیزی شبیه به الگوبرداری انتزاعی به وجود می‌آیند.^۱

جریان مشاهده الگوها و تنظیم رفتار فرد بر اساس تجربیات و مشاهدات خود، از سنین خردسالی آغاز و تا پایان عمر ادامه دارد. البته این الگوبرداری همواره به صورت تقلید نیست. در سنین کودکی اعمال، رفتار و

۱. بی، آر و همکاران، مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری، ص ۴۴۹.

گفتار الگو عینا مورد تقلید الگوپذیر قرار می‌گیرد، ولی با بالا رفتن سن و قدرت شناختی الگوپذیر، تقلید جای خود را به استنباط و انتخاب می‌دهد. الگوپذیر در این مرحله با مشاهده اعمال و رفتار الگو، به نتیجه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد و با استنباط شخصی خود از آن‌ها الگوبرداری می‌نماید. به هر حال، آنچه مهم است این که انسان‌ها در سراسر عمر با مشاهده اعمال و رفتار دیگران، به صورت مستقیم الگوبرداری می‌نمایند. البته هر چه سن پایین‌تر باشد، الگوبرداری‌ها کورکورانه و بدون شناخت است. در مقابل، در سنین بالاتر، نقش تجزیه و تحلیل و گزینش بر اساس آن، بیش‌تر می‌شود.^۱

از سوی دیگر، کثرت و تنوع الگوها و نیز محیط‌های تربیتی، دامنه کاربرد این روش را گسترده‌تر کرده است. خانواده، مدرسه، گروه همسالان، جامعه و نیز محیط‌های کار و فعالیت افراد، مراکزی هستند که افراد عمر و زندگی خود را در آن‌ها سپری می‌نمایند. در هر یک از این محیط‌ها، همواره افرادی وجود دارند که خواسته یا ناخواسته مورد توجه الگوپذیر قرار می‌گیرند و به عنوان یک سرمشق و الگو برای وی نقش ایفا می‌نمایند. به گفته کرومبولتز «هر کس که تقویت‌کننده‌ها را در اختیار داشته باشد، می‌تواند سرمشق قرار گیرد».^۲

در خانواده، پدر و مادر نخستین سرمشق‌های فرزند به حساب می‌آیند؛ زیرا کودک به دلایلی همچون نیاز به غذا، پوشاک و مراقبت‌های گوناگون به والدین وابسته است و همین وابستگی باعث می‌شود که خود به خود، آن‌ها را به عنوان سرمشق برگزیند. در کنار والدین، برادران و خواهران بزرگ‌تر نیز به دلیل معاشرت و نیز برطرف کردن برخی نیازهای کودک، می‌توانند به عنوان سرمشق و الگو قرار گیرند. به علاوه، گروه همسالان و کودکان دیگر نیز می‌توانند مورد توجه و تقلید الگوپذیر قرار گیرند.

در سنین مدرسه، معلمان مهم‌ترین سرمشق و الگو هستند؛ زیرا در نظر دانش‌آموز، معلم از اهمیت، قدرت و موقعیت اجتماعی بالایی برخوردار است و همین امر باعث می‌شود تا او را به عنوان سرمشق انتخاب نماید و از رفتار او الگوبرداری نماید. در کنار معلم، دوستان مدرسه نیز مورد توجه دانش‌آموز قرار می‌گیرند و در او تأثیر می‌گذارند.

۱. مصباح، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، ص ۲۱۲؛ مفیدی، نقش الگودهی معلم در جریان تعلیم و تربیت کودکان دوره ابتدایی، ص ۵.

۲. جان، دی؛ بی، کرومبولتز، تغییر دادن رفتارهای کودکان و نوجوانان، ص ۹۳.

در محیط جامعه، قهرمانان، ورزشکاران، هنرپیشگان، دارندگان یک هنر یا تخصص خاص، مدیر اداره، حاکم و رهبر جامعه، همه و همه به دلایلی می‌توانند مورد توجه فرد قرار گیرند و نقش الگویی برایش داشته باشند.^۱

از سوی دیگر، دامنه استفاده از این روش، کلیه امور زندگی را شامل می‌شود؛ به یقین می‌توان ادعا کرد که هیچ حالت و رفتار و عملی نیست که نتوان با استفاده از این روش به نهادینه و درونی ساختن آن اقدام کرد. حتی احساسات نیز اموری‌اند که از دایره تقلید و الگوبرداری بیرون نمی‌مانند. خوف و رجا، حب و بغض، خشم و عشق، همه آموختنی‌اند؛ نه به این معنا که هیچ مایه‌های فطری و درونی ندارند و اکتسابی صرف می‌باشند، بلکه به این معنا که ظهور و بروز این امور خدادادی و پیداکردن متعلق برای آن‌ها، از طریق الگوها نیز امکان‌پذیر است. همچنین در کلیه حیطه‌های اخلاقی، عاطفی، اجتماعی، عبادی و مانند آن از این روش می‌توان بهره جست.

۲- مفاهیم و تعاریف مرتبط

در این قسمت، واژگان کلیدی از نظر لغوی و اصطلاحی و تعاریف مرتبط با واژگان و موضوع به طور جداگانه مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۱ ۴ الگو در لغت و اصطلاح

مفهوم واژه‌ی الگو در فرهنگ لغت‌ها و حوزه‌های مختلف علم به صورت ذیل معنا شده است:

الف) الگو در لغت

این واژه در معانی متعددی به کار رفته است:

الگو در لغت به معنای طرح، سرمشق، نمونه، مثال، مدل و غیره آمده است.^۲ همچنین الگو، مدل، انگاره، شکل و نمونه، قالب، طرح، منوال و نقش در نظر گرفته شده است.^۳

ب) الگو در اصطلاح

۱. جان، دی؛ بی، کرومبولتز، تغییر دادن رفتارهای کودکان و نوجوانان، ص ۹۳؛ مفیدی، نقش الگودهی معلم در جریان تعلیم و تربیت کودکان دوره ابتدایی، ص ۵.

۲. حسینی‌نسب، اقدام، فرهنگ واژه‌ها، ص ۶۳۲.

۳. جمعی از نویسندگان، فرهنگ فلسفه و علوم اجتماعی، ص ۴۱۹.

الگو در اصطلاح و در علوم گوناگون به معانی متفاوت و البته نزدیک به هم آمده است:

• الگو در حوزه تعلیم و تربیت

در این حوزه، معنای اصطلاحی الگو کاملاً با معنای لغوی آن تطابق دارد و به طرح و نمونه یا مدلی از شکل یا اشیا یا موردی از رفتار اطلاق می‌شود.^۱

در مورد انسان نیز، الگو به شخصیتی گفته می‌شود که به دلیل دارا بودن برخی خصوصیات، شایسته تقلید و پیروی است.^۲

• الگو در حوزه علوم اجتماعی

در علوم اجتماعی نیز، الگوها آن شیوه‌هایی از زندگی هستند که از فرهنگ نشأت می‌گیرند و افراد به هنگام عمل به طور طبیعی با این الگوها سر و کار دارند و اعمال آن‌ها با این الگوها تطابق می‌یابد.^۳

• الگو در حوزه روان‌شناسی اجتماعی

در روان‌شناسی اجتماعی، مدل به کسی گفته می‌شود که کودکان رفتارشان را تقلید کنند.^۴ همان‌گونه که مشاهده می‌شود، معنای اصطلاحی الگو در این سه علم بسیار به هم نزدیک است.

۲-۲- معنوی در لغت و اصطلاح

معنوی یا معنویت از واژه معنی، مربوط به روح و در مقابل لفظی است که به تفکیک در ذیل معنا خواهند شد و تعاریف مربوطه نیز بیان خواهند گردید:

الف) معنوی در لغت

معنوی مرادف با روحانیات و حالت روحی انسان می‌باشد و به معنای امور غیر مادی به کار رفته است.^۵ معنوی در معانی دیگری از جمله: حقیقی، راست، اصلی، ذاتی، مطلق، باطنی و روحانی به کار می‌رود.

ب) معنوی در اصطلاح

-
۱. حسینی‌نسب، اقدم، فرهنگ واژه‌ها، ص ۶۳۲.
 ۲. ساروخانی، دائرة المعارف علوم اجتماعی، ص ۶۴۰.
 ۳. بیرو، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۲۶۰.
 ۴. ساروخانی، دائرة المعارف علوم اجتماعی، ص ۶۴۰.
 ۵. بستانی، فرهنگ ابجدی، ص ۸۴۲.

بنیاد معنویت نوین می تواند با انگیزه سازی و هدایت مخاطبان، خود آنها را به فعالیت های ترویجی در حوزه ها و شاخه های خاص با گرایش به معنویت و در قالب NGO ها و سازمان های مردم نهاد دعوت کند و به شکل گیری حرکت های خود جوش، نظیر گروه های هنری معنویت گرا، طرفداران معنویت گرای محیط زیست، گروه های اخلاق فن آوری اطلاعات، گروه های ورزش و معنویت، خانواده ی معنوی و غیره که می کوشند رویکرد اخلاقی و معنوی را به عرصه های مختلف زندگی تسری دهند، کمک کند.

نقش یابی و مسؤولیت پذیری در نشر معارف حق و معنویت، موجب تثبیت هویت معنوی می شود. شخصی که نقش مروج معنوی را پیدا می کند، با جاری ساختن معنویت خویش، به شکوفایی و بالندگی و زندگی معنوی خویش کمک می نماید و خود را به عنوان یک فرد معنوی درک می کند. پذیرفتن این نقش باعث می شود شخص، مفهوم «خود» را که روابط اجتماعی و در آیینی رابطه ی او با دیگران و تصوّر آنها از «من» او شکل می گیرد، بهتر و متعالی تر نماید. این نقش در تعمیق و تثبیت معنویت او اثر بی بدیلی داشته و به تحوّل معنوی شخصیت وی می انجامد.

مجموعه ی این برنامه ها می تواند در جذب مردم به معنویت ناب اسلامی و شکوفایی و کاربردی کردن آموزه های عرفانی اسلام مؤثر باشد. برخاستن چنین موجی در جامعه باعث می شود که سایر مردم گمان کنند که اگر حرکتی معنوی را آغاز نکنند و نگاهی معنوی نسبت به زندگی پیدا نکنند، از حقیقتی گران قدر محروم شده اند. آنان ممکن است در آغاز متوجّه ژرفای معنویت و نیازشان به آن نباشد، ولی این احساس آنها را به سوی حقیقتی راهنمایی می کند که بسیار بیش از آن که در ابتدا تصوّر می کردند، ارجمند خواهد بود. این مدل مردمی ترویج معنویت، بی تفاوتی ها یا احتمال در خدمت قدرت بودن معنویت را منتفی کرده و گروه هایی از مردم را که در مد های رسمی تر و دولتی به معنویات اقبال نشان نمی دهند، جذب می کند.

بدون شک، تمام لحظات ابعاد زندگی انسان، از دیدگاه اسلامی، معنوی و در راستای بندگی و دلدادگی به خداوند و عشق به اوست. پس با ایمان راسخ و هوشمندی و پشتکار و فعال کردن افراد و گروه های مختلف با استعدادها و ذایقه های متنوع باید در کشف این حقایق کوشید.

انقلاب اسلامی یک الگوی بزرگ و سرچشمه ی جاری و زلال معنوی در جهان است. متولیان و دلسوزان این انقلاب باید بر روی تمام ابعاد و اجزای زندگی انسان نگاهی معنوی بیندازند و این نگرش را به جهان صادر نمایند. دنیا تشنه ی معنویت است و اگر پاسخ درست و پاک و زلالی نیابد از مرداب ها و لجنزارها خواهد نوشید، و اگر نگاه معنوی اسلامی را بیابد، بی تردید، در ابعاد سیاسی و اجتماعی زندگی خود، همین منظر معنوی را خواهد گشود و آن گاه پایان ستم و استضعاف و بازگشت به آزادی و عزّت و عدالت را خواهد خواست و بدین سان زمینه ی ظهور خورشید هدایت و ولایت فراهم خواهد شد.

۱۲- نتیجه‌گیری

از مباحث گفته شده اینطور نتیجه می‌شود:

۱. از آن جا که در این روش، یادگیری عمدتاً از طریق مشاهده مستقیم صورت می‌گیرد، می‌تواند از مؤثرترین و پایدارترین نوع یادگیری باشد.
۲. روند یادگیری، تفهیم و انتقال پیام به مرتب‌تری سریع‌تر و با سهولت انجام می‌پذیرد.
۳. اشتباه و خطا در یادگیری کم‌تر خواهد بود.
۴. زمانی که مرتب‌تری الگوهای انسانی را مشاهده می‌کند، به قابلیت‌ها و توانایی‌های انسانی خود پی می‌برد و در جهت شکوفایی آن‌ها تلاش می‌نماید. به بیانی دیگر، مشاهده الگوها، اعتماد به نفس را در الگوپذیر تقویت کرده، او را در رسیدن به کمالات مطمئن‌تر می‌سازد و انگیزه وی را برای رسیدن به کمالات مورد مشاهده بیش‌تر می‌کند.
۵. چه بسا ممکن است در مقام نظر، مرتب‌تری بسیاری از مسائل را بداند ولی در مقام عمل مشکل داشته باشد؛ مثلاً کودک، توصیفی از نماز را شنیده و حمد و سوره و دیگر اذکار و ارکان نماز را یاد گرفته است، اما در عمل نمی‌تواند نماز بخواند. مشاهده این الگو می‌تواند راهکارهای عملی را به مرتب‌تری نشان دهد.

۱۳- منابع

* قرآن

* نهج البلاغه

* مفاتیح الجنان

۱. ابن بابویه قمی، محمدبن علی، من لایحضره الفقیه، تصحیح علی اکبر غفاری، قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ق.

۲. ابن فارس، احمد، معجم مقاییس اللغة، محقق عبدالسلام محمد هارون، ناشر: دارالفکر، ۱۳۹۹ هـ.

۳. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: دارصادر، بی‌تا.

۴. اتکینسون، ال ریتا و همکاران، زمینه‌روان‌شناسی، ترجمه محمدنقی براهنی و همکاران، ناشر: رشد، ۱۳۹۸ ش.

۵. ادیب، علی محمدحسین، راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی (ع)، مترجم: محمد رادمنش، تهران: انجام کتاب، ۱۳۶۷ ش.
۶. آلپورت، دبلیو گوردن و دیگران، روان‌شناسی اجتماعی از آغاز تا کنون، ترجمه محمدتقی منش طوسی، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۷۱ ش.
۷. آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و دررالکلم، تحقیق سید مهدی رجائی، قم: دارالکتاب، ۱۴۲۹ ق.
۸. بریجانیان، ماری، خرمشاهی، بهاء الدین، فرهنگ فلسفه و علوم اجتماعی، ناشر: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، چاپ دوم، ۱۳۷۳ ش.
۹. بستانی، فرهنگ ابجدی، تهران: ناشر: اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ش.
۱۰. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران: کیهان، ۱۳۷۵ ش.
۱۱. جان، دی، بی، کرومبولتز، تغییر دادن رفتارهای کودکان و نوجوانان، ناشر: فاطمی، ۱۳۹۲ ش.
۱۲. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، موسسه آل البيت عليهم السلام لاحیاء التراث، ۱۴۱۴ ق.
۱۳. حرانی، ابن شعبه، تحف العقول، به تصحیح علی اکبر غفاری، ناشر: آل علی (ع)، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش.
۱۴. حسینی‌نسب، سید داود، اقدم، علی‌اصغر، فرهنگ واژه‌ها، تعاریف و اصطلاحات تعلیم و تربیت، ناشر: احرار، چاپ اول، ۱۳۷۶ ش.
۱۵. خمینی، روح الله، صحیفه نور، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۹ ش.
۱۶. راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، مترجم جهانگیر ولد بیگی، ناشر: آراس، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ش.
۱۷. زمخشری، جارالله، تفسیر کشاف، ترجمه مسعود انصاری، تهران: نشر ققنوس، ۱۳۸۹ ش.
۱۸. ساروخانی، باقر، دائره المعارف علوم اجتماعی، تهران: کیهان، ۱۳۷۶ ش.
۱۹. سترگ، طاهره، نقش زنان تحصیل کرده علوم دینی بر ترویج زندگی اسلامی، قم: کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، ۱۳۹۳ ش.
۲۰. شیخ الاسلامی، سید حسین، هدایه العلم فی تنظیم غرر الحکم، مترجم نثار احمد زین‌پوری، ناشر: انصاریان، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
۲۱. طباطبایی، سیدمحمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۲ ش.

۲۲. طباطبایی، محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ۱۳۹۸ ش.
۲۳. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، قم: بیان جوان، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۳۹۰ ش.
۲۴. کلاین برگ، اتو، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه محمد کاردان، ۱۳۸۶ ش.
۲۵. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، تهران: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۴۲۱ ق.
۲۶. کوشا، محمدعلی، سیره و سخن پیشوایان، ناشر: حلم، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.
۲۷. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت: موسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
۲۸. محمدی‌مزرعه‌شاهی، مجتبی، نیسیانی، احسان، نقش زن و خانواده در جامعه و شکل‌گیری سبک زندگی ایرانی اسلامی، کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۳ ش.
۲۹. مصباح، محمدتقی، جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن، ناشر: شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، چاپ هفتم، ۱۳۹۱ ش.
۳۰. مفیدی، فرخنده، مقاله «نقش الگودهی معلم در جریان تعلیم و تربیت کودکان دوره ابتدایی»، مجموعه مقالات دومین سمپوزیم جایگاه تربیت در آموزش و پرورش دوره ابتدایی، تهران: انتشارات تربیت، ۱۳۷۲ ش.
۳۱. مظاهری سیف، حمیدرضا، «نقدی بر طبیعت‌گرایی عرفانی یا عرفان طبیعت‌گرا»، فصلنامه ی آیین سلوک، شماره های ۵ و ۶، تابستان و پاییز ۱۳۸۵ ش.
۳۲. مظاهری سیف، حمیدرضا، «از عرفان تا سیاست در آیین و اندیشه ی امام خمینی»، مجموعه مقالات کنگره ی اندیشه های اخلاقی و عرفانی امام خمینی.
۳۳. مظاهری سیف، حمیدرضا، «طبقه بندی غایت شناختی مکاتب عرفانی در جهان»، فصلنامه ی آیین سلوک، شماره های ۱ و ۲، تابستان و پاییز ۱۳۸۴ ش.
۳۴. ملکیان، مصطفی، راهی به رهایی، ناشر: نگاه معاصر، چاپ سوم، ۱۳۸۸ ش.
۳۵. منطقی، مرتضی، روان‌شناسی تربیتی، ناشر: جهاد دانشگاهی واحد خوارزمی، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش.

۳۶. نجف‌آبادی، محمد، صدیقی ارفعی، فریبرز، بررسی نقش سبک زندگی اسلامی و تاثیر آن بر بهداشت روان انسان، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم: مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی استان بوشهر، ۱۳۹۳ ش.
۳۷. ولی‌زاده، محمدجواد، ضرورت ارائه تعریف بومی (اسلامی - ایرانی) از سبک زندگی، مهندسی فرهنگی، ۱۳۹۲ ش.